

omdat de Bulgaren den invloed van het exarchaat ook buiten hun vorstendom wenschten uit te breiden en daarmee de rechten van den patriarch aantastten. Zelfs toen Alexander van Battenberg Oostroemelië met Bulgarije had vereenigd en de territoriale uitbreiding van het vorstendom ook de invloedssfeer der kerk verruimde, waren de Bulgaren niet tevreden en deden zij telkens nieuwe aanspraken gelden. In strijd met het kerkrecht hield de exarch zijn zetel te Constantinopel. En de Porte legde zoo goed als alle protesten van den patriarch ter zijde, sterk door den steun, dien het vorstendom onder koning Ferdinand en den minister Stambulof van Engeland, Duitschland en Oostenrijk ontving.

Uit dit alles blijkt, hoezeer de invloed van den patriarch van Constantinopel langzamerhand door nationale bewegingen en politieke overwegingen is verzwakt. Voor de Porte is dit koren op haar molen. Het „verdeel en heersch” blijft haar politiek.

HOOFDSTUK V.

De machtsontwikkeling der roomsche kerk onder Merovingers en Karolingers.

Een geheel ander beeld vertoont de kerk in het westen.

Hare geschiedenis gaat in tegenovergestelde richting.

Terwijl in het oosten de staat de kerk steeds meer regeert, doet de kerk dit den staat in het westen. Verschillende omstandigheden hadden er toe medegewerkt om de kerk in het westen eene zelfstandigheid tegenover den staat te verzekeren als de oostersche kerk nimmer heeft gekend, ja zelfs langzamerhand aan de kerk aldaar een staatkundig aanzien te schenken als waarvan in het oosten nooit sprake is geweest noch kon zijn.

Bij de nadere beschouwing hiervan richt zich ons oog allereerst naar Rome. Reeds spoedig begon de kerk, die aldaar was gevestigd, met bijzondere waardeering en vereering te worden bejegend. Allerlei factoren hadden daarop invloed¹⁾. In deze wereldstad kwamen menschen van allerlei wereldstreken bijeen en zoo lag het in den aard der zaak dat geene gemeente een zoo kosmopolitisch karakter droeg als die te Rome. In zekeren zin waren zoo goed als alle kerken in haar kerk vertegenwoordigd en vereenigd, zoodat men, gelijk het romeinsche rijk zijne eenheid in Rome bezat, als het ware datzelfde reeds spoedig van alle kerken ten aanzien van de kerk aldaar kon getuigen. Bovendien schijnt zij, betrekkelijk kort na haar ontstaan, in het bezit van goede fondsen gekomen te zijn, wat haar in staat stelde om andere gemeenten, die noodlijdend waren, krachtig te helpen, waardoor deze tot haar als eene soort moedergemeente met dankbaarheid en eerbied gingen opzien. Echter kon zij ook geestelijk tot voorbeeld dienen. In het midden der tweede eeuw

¹⁾ Zie hierover bldz. 33—37.

was zij reeds in het bezit van eene streng geformuleerde geloofsbelijdenis en wist zij in zóó nauwkeurige mate de ware en valsche leer van elkander te onderscheiden, dat zij steeds van ketterij bevrijd bleef. De gemeente te Rome was, voor zoover wij kunnen nagaan, de eerste die den nieuw-testamentischen canon als uitsluitende kenbron der heilsopenbaring in Christus gebruikte, wat haar nog meerder leervastheid schonk. Bij dit alles dient vooral niet vergeten te worden dat zij de eenige kerk van het westen was, die haar ontstaan dankte aan apostelen, ja geacht werd gesticht te zijn door Petrus en Paulus, en de hen opvolgende bisschoppen des te meer werden geëerd, waar zij als opvolgens dier beroemde apostelen beschouwd werden. Op grond van dit alles neemt de gemeente te Rome reeds in de tweede eeuw de plaats in van eene moedergemeente, van een centrum. Ignatius noemt haar de eerste in den kring der zustergemeenten en looft haar als die, welke andere ondersteunt en leert. Dionysius van Corinthe roemt haar trouw voor de broeders, hetzij zij verre zijn of nabij, en Irenaeus eischt voor haar den hoogsten rang op, omdat zij de grootste en oudste is, bij allen bekend en gesticht door Petrus en Paulus. Straks noemt Cyprianus haar de *ecclesia principalis* en de bewaarster van de eenheid der kerk. In één woord: meer en meer werd de kerk te Rome *de* kerk, tegen welke men algemeen met eerbied en dankbaarheid opzag.

En wat vanzelf spreekt, kwam daardoor de bisschop der kerk te Rome al spoedig in eene geheel bijzondere positie te staan. De samenstelling van de lijst der bisschoppen, die tot de apostelen opklimt, zoodat de bisschoppelijke stoel als eene apostolische gold, versterkte dezen zeer. En krachtige persoonlijkheden als de roomsche bisschoppen Anicetus, Eleutherus, Calixtus, Hippolytus en Stephanus spanden zich niet te vergeefs in om de kerkelijke organisatie te versterken en hunne macht uit te breiden. Merkwaardig is dan ook de invloed, dien zij reeds in de tweede eeuw in de kerk uitoefenden. Polycarpus, de eerwaardige bisschop van Smyrna, zag niet tegen een reis naar Rome op, om het verschil over den tijd van de viering van het paaschfeest met Anicetus te bespreken. Aziatische gemeenten, die in opwelling van geestdrift voor het montanisme hadden gekozen, doch thans daarmede wilden breken, vroegen aan Eleutherus om erkenning. Victor gevoelde zich reeds zoo sterk dat hij in zake het vraagstuk van den tijd van het paaschfeest een algemeen regel voor geheel de kerk durfde op te stellen, zoodat een kerk, als de klein-aziatische, die zich daaraan niet onderwierp, als kettersch werd afgesneden. En van Calixtus vinden wij een besluit, waarin hij voor de bisschoppen van Rome het recht opeischt om gevallen weder in den schoot der kerk op te nemen, omdat zij als opvolgers der apostelen het sleutelrecht bezitten. Het was dan ook begrijpelijk dat een tegenstander van de pretenties der bisschoppen van Rome, als Tertullianus, Calixtus spottend *pontifex maximus* noemde. Het roomsche episcopaat ging toen alreede die rich-

ting uit. Onder de christenkeizers zien wij dat episcopaat voortdurend in beteekenis toenemen. De bisschoppen, die bijeen zijn op de door Constantijn den groote saamgeroepen synode van Arelate in 314, bieden hunne besluiten aan Sylvester te Rome aan „om door hem, die de groote diocesen onder zijn gezag heeft, aan de christelijke wereld te worden bekend gemaakt”. Toen aan den keizer in 316 door de donatisten een scheidsrechterlijke uitspraak werd gevraagd naar aanleiding van hunne geschillen in Noord-Africa, wees hij den bisschop Sylvester als voorzitter van de commissie van onderzoek aan. Onder Constantijn's opvolgers, Constans en Constantius, speelde de bisschop van Rome Julius een zeer belangrijke rol in den vernieuwden strijd over het Nicenum, waarin hij zoowel door de athanasianen als de eusebianen was gemengd. Op de synode van Sardica, door Constantius, op aansporing van zijn broeder Constans, bijeengeroepen in 347, werd aan Julius en zijne opvolgers op den bisschoppelijken stoel te Rome een recht toegekend, dat geen andere bisschop bezat. Men besloot namelijk dat ieder door eene synode veroordeelde bisschop zou kunnen appelleeren op dien te Rome. Deze kon dan òf de uitspraak van de eerste rechtbank bekrachtigen òf een nieuwe rechtbank tot behandeling der zaak in tweede instantie benoemen. Daarbij was hij wèl in zooverre gebonden dat hij haar moest samenstellen uit bisschoppen der provincie, die het dichtst lag bij de provincie, waar zich het incident had voorgedaan, maar hij kon er een vertegenwoordiger uit zijn eigen diocese aan toevoegen, die dan als voorzitter optrad. In 367 erkent Valentinianus de rechtsbevoegdheid van den bisschop te Rome over zijne onderhoorige bisschoppen, zoodat deze niet meer voor den wereldlijken rechter, maar alleen voor eerstgenoemden kunnen gedaagd worden. Zóó schrijden zijne macht en invloed, vooral ook door toedoen des keizers, voort en zijn de omtrekken reeds duidelijk merkbaar van eene kerkelijke organisatie onder het primaat van Rome's bisschop.

Twee omstandigheden zijn dezen daarbij ten goede gekomen. Allereerst de verplaatsing der keizerlijke regeering van Rome naar Constantinopel in 337. De velerlei tradities, die zich hechtten aan deze stad, vonden als het ware haar houvast en haar middelpunt in den grooten christenkeizer, zoo lang deze aldaar resideerde. Daardoor werd Rome's bisschop in de schaduw gesteld. Althans zijn aanzien kon, gedurende dien tijd, bezwaarlijk boven de kerkelijke steer uitgaan. Doch anders werd dit, nadat het hof was vertrokken en zich aan de oevers van den Bosporus had gevestigd. Naarmate het aldaar de kerk overheerschte, blonken Rome's kerk en de heilige stoel voortdurend meer uit door zelfstandigheid en machtsuitbreiding. Zelfs werd zij langzamerhand voor het westen de beschermvrouw, de vraagbaak, ja de toevlucht der christenheid. Mochten al de banden met het oosten verslappen en daarmede haar invloed aldaar verminderen, om straks in 't geheel te

verdwijnen, kerk en staat samen zouden daarentegen in het westen den weg banen voor Rome's toekomstige glorie.

Bij de ontwikkeling van de macht van Rome's bisschop moet echter ook nog op eene anderen factor dan den reeds boven vermelden worden gelet.

Van lieverlede was hij door vrome schenkingen en legaten in Italië een groot grondbezitter geworden. Constantijn de groote, die zelf aan de roomsche kerk vele schenkingen deed, had aan dat pauselijk bezit een vasten grondslag in het eigendomsrecht gegeven. Van dat oogenblik af was het aantal goederen van Rome's kerkvorst voortdurend vermeerderd. Ten deele was dit ook een gevolg van het zeer beleidvolle beheer der bisschoppen.

Reeds onder Gregorius den groote had zich het aantal dier goederen zoozeer uitgebreid, dat de heilige stoel niet alleen veel onroerend goed in Italië en vooral in Rome en hare omgeving, maar ook op de eilanden in de nabijheid, inzonderheid op Sicilië, en verder in Africa, in zuidelijk Gallië, Dalmatië en Illyrië bezat. Men schatte in die dagen den geheelen omvang dier goederen op vijf en tachtig vierkante mijlen.

Het ligt in den aard der zaak dat de bisschoppen te Rome dientengevolge reeds toen groote inkomsten genoten en daardoor in staat waren, niet alleen zoowel in als buiten Rome veel tot ondersteuning van armen en behoeftigen te doen, maar ook andere nuttige dingen tot stand te brengen. Zoo deden zij verschillende bouwwerken verrijzen en bevorderden zij de kunst en denkzinnig. Door een en ander werd natuurlijkerwijze hunne maatschappelijke positie zeer versterkt.

Datzelfde geldt door andere oorzaken van hunne staatkundige positie.

In de vijfde eeuw begon het westersch-romeinsche rijk op zijn grondslagen te schudden. Alarik, de koning der west-gothen, valt in Italië en veroverd herhaaldelijk Rome, hetwelk ongeveer een halve eeuw later op niet minder ernstige wijze door de hunnen onder Attila wordt bedreigd. De vandalen trekken verwoestend naar Africa en stichten in het gebied van het oude Carthago hun rijk. Gallië wordt ten deele door de west-gothen, ten deele door de bourgondiërs, ten deele door de franken bezet. De alemannen nestelen zich in Zwitserland en aan den rechter Rijn-oever. De saksers nemen noord-westelijk Duitschland. De longobarden en de oost-gothen bevolken de Donauoeveren. In Brittannië grondvesten de angelen en andere duitsche stammen hun rijk. Alles is in gisting. Geweldig zijn de omwentelingen, de oorlogen, de vernederingen. Van eenheid in het west-romeinsche rijk is bijkans geen spoor meer te ontdekken. In den chaos dier dagen ontbreekt elk houvast. De ontzagwekkende dwarrelwind der trekkende volken dreigt al wat vast scheen mede te sleuren in zijn geweldige vaart. Alleen de kerk bleef; hare eenheid en hare kracht werden niet geschokt.

Op schitterende wijze werd de profetie van Ambrosius bevestigd : „Te midden van alle wereldschokken blijft de kerk onbeweeglijk. De golven slaan tegen haar, zonder haar te schokken. Terwijl rondom haar alles met ontzaglijk geraas ineens stort, biedt zij aan alle schipbreukelingen een veilige haven, waarin zij hun behoud vinden”. Tal van harten hechtten zich in den storm der tijden vertrouwend aan haar en aan hare geestelijkheid vast. Zij was voor duizenden het eenig anker der hoop. Wie kan berekenen hoe vast daardoor in de toekomst hare plaats en positie zijn geworden ?

En inzonderheid gold dit weder Rome en haren bisschop.

Als in 451 Attila de stad uit de verte bedreigt en men binnen hare muren sidderend voor den vorst der hunnen alles wil doen om hem te bewegen Rome te sparen, vestigt zich aller hoop op bisschop Leo. Hij reist met twee senatoren Attila tegemoet. Gekleed in zijn bisschoppelijk gewaad, met den zijden, met goud gestikten mijter op het hoofd, treedt hij voor hem. Hij dringt er bij Attila op aan terug te trekken. En de machtige aanvoerder der hunnen willigt zijn verzoek in. Hij belooft den vrede tegen eene jaarlijksche belasting, ja hij zal zelfs Italië verlaten. Welk een succes voor den bisschop ! Welk een glans omstraalt opnieuw den heiligen stoel ! Hij was als een rots te midden der woedende golven. En zoo was Leo niet alleen waar het de redding van den staat, maar ook waar het 't behoud der zuivere catholieke leer gold. Gerust heeft hij niet, nadat op de zoogenaamde rooversynode te Efeze het eutychnisme weder tot eere was gebracht, totdat zijne pogingen bij keizerin Pulcheria en haren man Marcianus geslaagd worden tot het bijeenroepen van een oecumenisch concilie te Chalcedon, waar en het nestorianisme en het eutychnisme veroordeeld werden. En hij zette door dat zijne legaten op dat concilie de eerste plaats innamen. Ja, dit niet alleen. Zij zorgden er voor dat het vonnis over den eutychiaan Dioscurus met deze woorden werd ingeleid : „Leo, aartsbisschop van het groote en oude Rome, ontzet door ons en de tegenwoordige synode, op gezag van den heiligen Petrus, waarop de catholieke kerk en het rechtzinnig geloof zijn gebouwd, Dioscurus van de bisschoppelijke waardigheid”, enz., terwijl de wederopname der bisschoppen, die Dioscurus vroeger geholpen hadden, geschiedde met deze woorden : „De apostolische stoel vergeeft hen, en Leo, de allerheiligste bisschop van Rome, neemt hen aan in zijne gemeenschap, omdat zij hun schuld bekend hebben en zich aan hem en het heilig algemeen concilie onderwerpen.” En allermerkwaardigst is het dat de getuigenissen tegen Dioscurus op het concilie aan de legaten van Leo overhandigd werden met dit opschrift : „Aan den algemeen aartsbisschop van de heilige stad Rome”. Dat „algemeene” is eene welsprekende anticipatie op het toekomstige primaat.

In navolging van Leo gelukte het zijnen opvolgers om het gezag van den heiligen stoel meer en meer te versterken. Paus Hilarius

kweekte de onderworpenheid van de gallicaansche kerk aan en breidde zijn gezag in Spanje in die mate uit, dat openlijk werd getuigd door de bisschoppen van het sticht Barcelona, dat de opperhoofdigheid van den bisschop van Rome, als opvolger van Petrus, door allen behoorde geliefd en gevreesd te worden. Paus Felix III had zelfs den moed, door middel van een te Rome saamgeroepen concilie, den patriarch van Constantinopel Acacius van zijne bisschoppelijke waardigheid vervallen te verklaren en van de gemeenschap der catholieken af te snijden, toen deze in overleg met keizer Zeno het zoogenaamde Henoticon had opgesteld, eene soort compromis-formule, waardoor de vereeniging met de monophysieten werd voorbereid. Zoo moest de opperste kerkelijke macht van den bisschop te Rome, die zich reeds sterk in Italië, Gallië en Spanje deed gelden, zich ook in het oosten doen gevoelen. Maar veel verder ging nog zijn opvolger op den heiligen stoel Gelasius I (492—496).

Allereerst bouwde hij het primaat van Rome niet op den roem der aloude stad, die trouwens bij het ineenzinken van het westromeinsche rijk daarvan veel tegenover Constantinopel had ingeboet, en beriep hij zich daarvoor ook niet op concilies, maar legde hij, evenals vroeger Calixtus reeds deed, hiervoor als grondslag de woorden van Christus: „Gij zijt Petrus en op deze petra zal ik mijne gemeente bouwen.” Hij voegde daaraan toe dat de roomsche kerk, geen vlek of rimpel hebbende, verheven was boven alle andere kerken, door de tegenwoordigheid zoowel als door den dood, het martelaarschap en de glorierijke overwinning der twee voornaamste apostelen, niet op verschillende tijden, gelijk de ketters zeggen, maar op denzelfden tijd en denzelfden dag, en dat de roomsche kerk de eerste kerk is, als gesticht door den eersten apostel; de kerk van Alexandrië de tweede als gesticht in zijn naam door zijn leerling den heiligen Marcus; en die van Antiochië de derde, omdat de heilige Petrus hier zijn woonplaats had, voordat hij te Rome kwam en omdat de geloovigen allereerst in die stad met den naam van christenen werden genoemd. Men kan uit deze volgorde opmaken hoezeer hij den stoel van Constantinopel tenachter stelt. Hij maakt voorts voor Rome aanspraak op het recht om een hof van appel te zijn voor de bisschoppen der geheele wereld, terwijl hij het beroep van een uitspraak van Rome's bisschop op die van een ander ongeoorloofd verklaarde. Zonder eene vooraf gehouden synode zou hij hetzij absolutie kunnen schenken, hetzij kunnen veroordeelen wien hij wenschte. En terwijl hij op deze wijze de rechten van den stoel van Rome uitbreidt, vooral ten koste van dien van Constantinopel, begint hij tevens de macht van Rome's bisschop over den keizer aldus te introduceeren: „Er zijn twee machten, waardoor de wereld hoofdzakelijk wordt geregeerd, het gewijde gezag der bisschoppen en de koninklijke macht; van deze twee is die der priesters de gewichtigste, omdat

zij voor het goddelijk gericht ook aangaande de koningen der menschen rekenschap zullen moeten afleggen." Hier lag het aanknopingspunt voor de leer van de twee machten als twee zwaarden, waarvan het wereldlijk zwaard aan het geestelijke is onderworpen; eene leer die den strijd tusschen paus en keizer in de middeleeuwen beheerschen zou.

Op één punt werd Rome echter in die dagen zeer bedreigd, namelijk in de handhaving van de zuivere, catholieke leer. Want Anastasius, de keizer van het oosten was een openlijk eutychiaan; Theodorik, de koning der oost-gothen in Italië, was ariiaan; ja de koningen der west-gothen, bourgondiërs, sueven en vandalen, die meesters in Gallië, Spanje en Africa waren, beleden alle het arianisme. Onder hunnen druk moest derhalve de catholieke leer en met haar de positie van Rome's bisschop als handhaver daarvan schade lijden. Tal van bisschoppen waren voorzeker warme en wakkere voorstanders van het catholieke christendom, maar zouden zij bestand zijn tegen de godsdienstige overmacht der overwinnende vorsten en tegen de door die souverainen gepropageerde leer van Christus als niet zijnde waarachtig God? Op die vraag was het antwoord zeer onzeker. Doch in elk geval waren de zegepralen der ariaanschgezinde germaansche stammen eene sterke bedreiging van de macht en den invloed van den heiligen stoel. En indien dat gevaar is afgewend en Rome door de worsteling dier dagen heen haar aanzien heeft behouden, ja heeft verhoogd gezien, dan is dit te danken aan de bekeering van en de omhelzing door Chlodwig, den machtigen koning der franken, van het catholiek geloof. Het is dan ook alleszins begrijpelijk dat hij vroeger en later door Rome zeer is geprezen. Hij was de eerste vorst, die het catholiek geloof beleed, en de eenige die dit op het einde der 5e eeuw deed, maar aan dien éénen had Rome op dat oogenblik ook genoeg.

De doop van Chlodwig had plaats in hetzelfde jaar 496, waarin Anastasius II den pauselijken stoel beklom. Het verwondert ons, na wat wij zoeven omtrent de beteekenis van dien doop voor Rome mededeelden, niet dat Anastasius in een brief aan Chlodwig er zijne blijdschap over uitdrukte dat zijne verhefting op den heiligen stoel samentrof met diens doop. Hij zendt hem tot teeken dier vreugde den priester Eumenius. Innige dankbaarheid vervult hem bij de gedachte dat vele volkeren samenvloeien om zijnen stoel. Hij spreekt in levendige taal de hoop uit dat de koning in het goede spoor moge blijven en het hart der moederkerk moge verheugen; dat hij voor haar zijn moge een metalen zuil, nu zij overal zooveel strijd moet voeren. Anastasius vestigt zijn vertrouwen op God, die Chlodwig aan de duisternis van het heidendom heeft ontrukkt en een vorst in de kerk gebracht heeft, die in staat is haar te verdedigen en te sterken, en roept den zegen des hemels in over den persoon en het koninkrijk van zijn roemrijken en zeer beminden zoon, den koning der franken.

Dit alles was zeer natuurlijk. Door Chlodwig kreeg de roomsche kerk in het nieuwe en machtige rijk der franken een vasten grondslag. Het frankische rijk kon de schakel worden tusschen het christendom en de nog heidensche germaansche volkeren, zoodat deze voor de roomsche kerk bewaard bleven. En bovenal kon en zou het een dam opwerpen tegen den voortwoelenden stroom van het arianisme en de catholieken kunnen beschermen tegen de overheersching door de arianen. En Chlodwig van zijnen kant trok uit zijn overgang naar de roomsche kerk groote voordeelen. De roomsche bevolking der overwonnen landen en hare invloedrijke geestelijkheid juichte den overwinaar toe. In de nog niet overwonnen streken van Gallië zag men van die zijde hoopvol naar hem uit, en als hij straks de bourgondiërs en west-gothen aangrijpt, zal hij onder hen eene machtige partij vinden, die hem helpt zegevieren. Zoo hielpen paus en koning elkander aan invloed en macht.

Niet te hoog kan echter het voordeel voor de roomsche kerk van den overgang van Chlodwig tot haar worden aangeslagen. Hij die zijne regeering begon als koning van een gedeelte der salische franken in het noorden van Gallië, eindigde zijn leven als beheerscher van het frankische rijk, dat zich uitstreckte over Frankrijk, België, Nederland en een groot gedeelte van Duitschland. Door zijne overwinning op Synagrius maakte hij aan de romeinsche heerschappij in Gallië voor goed een einde en breidde hij zijn rijksgebied uit tot aan de Loire. In het oosten lijfde hij de ripuarische en het onafhankelijke deel der salische franken in bij zijn rijk en behaalde hij eene beslissende overwinning op thüringers en alemannen. In het zuiden sloeg hij de west-gothen en vergrootte hij zijn land tot de Garonne. En zoo omvatte het nieuwe frankische rijk de salische en ripuarische franken, de thüringers en alemannen, de bourgondiërs en de west-gothen, een rijk, dat, met Gallië als middelpunt, de machtigste staat was van westelijk Europa. Welnu! op dat grootsche rijk kon de roomsch-catholieke kerk steunen en haar hoop voor de toekomst vestigen, toen Chlodwig 25 December 496 was gedoopt en van dat oogenblik als beschermer en voedselheer dier kerk optrad.

En de kerk is in hare verwachting niet teleurgesteld. Recht koninklijk heeft Chlodwig haar, sinds hij christen was geworden, bedacht. Schatten heeft hij aan haar kerken en kloosters besteed. Te Parijs liet hij de kerk der apostelen bouwen en aldaar ving hij met den bouw van de kerk van Genoveva aan. Aan de kerken van Martinus van Tours en Hilarius van Poitiers gaf hij rijke geschenken. De kerk van Vannes beroemt er zich op van hem een schat van reliquiën te hebben ontvangen, dien zij nog steeds bewaart. Bisschop Melanius van Rennes ontving van hem overvloedig geld voor allerlei werken van chariteit. Ja, alle diocesen konden getuigen van zijne milddadigheid. Hoevele onroerende goederen gaf hij

weg! Hoevele kloosters stichtte hij of hielp hij bouwen! Het verwondert ons dan ook niet dat de acten van het concilie van Orleans van 511 uitdrukkelijk en met dankbaarheid gewagen van de koninklijke giften, die aan al de diocesen geschonken of toegezegd waren.

Maar in ander opzicht genoot de kerk van hem niet minder. Bepaalde priesters, die uitmunten door kennis en beschaving, stonden met hem op een voet van hartelijke vriendschap en oefenden grooten invloed op hem uit. Onder dezen bekleedden Remi van Reims, Avitus van Weenen en paus Anastasius een eerste plaats. Zijne binnenlandsche staatkunde werd in hoofdzaak door de bisschoppen geïnspireerd en geleid. Sommige stukken, van den koning uitgaande, werden door hunne onderteekening bekrachtigd. Zij waren in één woord zooveel als de raadslieden der kroon. Een merkwaardig voorbeeld van den steun, dien de kerk van Chlodwig ontving, levert het bovengenoemde congres van Orleans. Een concilie was voor de kerk dringend noodig ter wille van de handhaving der leer en de vaststelling van de tucht na de stormachtige oorlogstijden, die waren voorbijgegaan en de definitieve vestiging van de west-gothen in het zuiden en de franken in het noorden. En nu roept Chlodwig een concilie bijeen, niet een gewoon concilie, zooals er periodiek, overeenkomstig de regels der kerk, in elk aartsbisdom plaats hadden, maar een nationaal concilie, waarop alle bisschoppen en aartsbisschoppen, die in het rijk woonden, werden saamgeroepen om te beraadslagen over de godsdienstige belangen van het geheele frankische rijk.

Allereerst wordt het bekende asylrecht van de kerk, dat is het onaantastbaar karakter van het heiligdom uitgebreid tot het voorportaal of het atrium, en de verblijfplaatsen, die dit omgeven. Ook wordt aan het openbaar gezag verboden in de kloosters door te dringen om een schuldige te zoeken. Verder worden door het concilie gewichtige besluiten genomen ten aanzien van de vraag in welke mate de kerk vrij is personen in den geestelijken stand te doen opnemen. Steeds, van de dagen van Constantijn af, waren er door den staat maatregelen getroffen om te verhinderen dat men vooral in de hoogere kringen, om slechts van de gewone burgerlijke lasten vrij te komen, den geestelijken stand koos, en dat slaven dit deden om zoo de vrijheid te verkrijgen. Het concilie nu trekt deze zaak voor een groot gedeelte binnen de sfeer der kerkelijke bevoegdheid en het neemt ten aanzien van eerstgenoemden wèl het besluit dat zij, zonder toestemming van den koning of autorisatie van den graaf, in den geestelijken stand niet kunnen worden opgenomen, maar sluit daarbij uitdrukkelijk de zonen, kleinzonen en achterkleinzonen van de priesters van die verplichte toestemming uit. En zelfs behoudt de kerk zich ten aanzien van de slaven volkomen vrijheid van handelen voor. Want wanneer een bisschop een slaaf, buiten weten van diens meester, priester heeft gemaakt, blijft hij

vrij en zijne wijding wettig, onder voorwaarde dat de bisschop een dubbelen slavenprijs betaalt. En wanneer de bisschop niet wist dat de man slaaf was, moet de schade worden geleden door hen, die hem aan dengenen, door wien hij was gewijd, hadden voorgesteld. Op deze wijze zorgde de kerk, met medewerking van Chlodwig, dat eene regeling, die oudtijds uitsluitend van het rijk uitging, grootendeels binnen de grenzen harer bevoegdheid werd gebracht. Ook werd de macht van den bisschop in zijn ressort bevestigd en uitgebreid. Al de kerken aldaar zouden onder zijne jurisdictie staan; zijn gezag strekte zich uit over al de personen en goederen, die in dat gebied tot zijne kerk behoorden. Geen priester of monnik mocht den koning een kerkelijk ambt vragen zonder toestemming van den bisschop van zijne diocese. Verder werden er nog bepalingen vastgesteld op het gemakkelijk maken van den overgang tot de catholieke kerk voor de arianen; op het verplichte bijwonen van de mis tot na het uitspreken van den zegen; op het leven zoowel van de seculiere als reguliere geestelijkheid; op de tijdelijke afzondering van het gewone leven voor de tot boetedoening veroordeelden, en eindelijk op de kerkelijke goederen. Met betrekking tot deze laatste deed zich de belangrijke vraag voor of de goederen, die Chlodwig in ruimen getale aan de kerk geschonken had, onder de gewone regels voor de kerkegoederen vielen dan wel ter beschikking van den bisschop zouden staan. Het concilie besloot in eerstgenoemden zin; een derde zou besteed worden voor het onderhoud der geestelijkheid; een derde voor de armen, en een derde voor het onderhoud van kerk en eeredienst.

Al deze bepalingen versterkten de catholieke kerk naar binnen en buiten. Het was dan ook de betaling van een passenden tol van eerbied aan den koning, toen de aartsbisschoppen en de bisschoppen, voordat zij uiteengingen, den volgenden brief aan Chlodwig, als begeleidend schrijven bij een afschrift van de acten van het concilie opstelden. „Al de bisschoppen, die gij in concilie hebt vereenigd aan hunnen heer, zoon van de catholieke kerk, koning Chlodwig, met roem gekroond. Wij hebben overeenkomstig den raad, dien gij ons gevraagd en de voorstellen, die gij ons gedaan hebt, door besluiten, die ons billijk schenen, geantwoord, omdat een prijzenswaardig geloof u tot zoo groote zorg voor de belangen van den catholieken godsdienst heeft bewogen dat gij eene vergadering van bisschoppen samenriep, die zich met kerkelijke zaken bezighouden en aangaande de meest dringende een besluit nemen zou. Indien onze besluiten naar uwe wijsheid voldoende zijn, zal de goedkeuring door een zoo groot koning en heer, door zijn hoogste autoriteit, de sententies van zoovele bisschoppen bekrachtigen en verplichtend maken. Want krachtens Gods wil en door de bijeenroeping door den zeer roemvollen koning Chlodwig heeft het concilie van de hooge geestelijkheid in de stad Orleans vergaderd. Zij heeft na algemeene besprekingen besloten door een geschreven document te versterken

wat zij door middel van het levende woord hadden bepaald" ¹⁾).

Deze brief legt getuigenis af van de groote dankbaarheid en den eerbied, dien men voor den koning gevoelde, doch tevens geeft hij ons eene aanwijzing omtrent de toenmalige verhouding van staat en kerk. Ook in dit opzicht is hij van groot belang.

In de eerste plaats is het de koning, die de kerkelijke vergadering bijeenroept. Van hem gaat dus het initiatief uit voor eene samenkomst, waarin allerlei kerkelijke zaken worden geregeld. Maar Chlodwig doet meer. Hij legt aan deze vergadering verschillende voorstellen voor; een soort vragenlijst, waarop hij van den hoogen clerus een antwoord verzoekt. En wanneer de samenkomst is geëindigd, vraagt men aan den vorst eene soort bekrachtiging van de genomen besluiten om de waarde daarvan voor het volk te verhoogen. Met opzet zeggen wij: een soort bekrachtiging, want het valt op in welke voorzichtige woorden men daarnaar vraagt. Er wordt niet gezegd dat de vorstelijke approbatie noodig is, maar alleen dat de hooge autoriteit van den koning de besluiten als het ware tot staatswetten verheft. Hieruit blijkt dat de geestelijkheid, bij den rechtmatigen invloed van Chlodwig in kerkelijke zaken, toch ook er op uit was om zooveel doenlijk hare zelfstandigheid te handhaven. Trouwens — dit blijkt ook van elders. Op het concilie van Orleans bevestigde men de episcopale macht en kerkelijke jurisdictie op degelijke en wettelijke grondslagen. Alle kerken werden onderworpen aan den bisschop van de diocese, waarin zij zich bevonden. Ditzelfde was het geval met de abten, die in deze diocese waren, terwijl de monniken op hunne beurt onderworpen waren aan de abten. De bisschop is de man, die de kerkelijke straffen vaststelt. Ook mag zonder zijn goedkeuring niemand, hetzij priester, hetzij abt, hetzij eenig ander kerkelijk persoon, eenige donatie van den koning of van zijne zonen ontvangen. Hij is dus met recht het hoofd van een staat in den staat, en een geheel zelfstandige macht.

Er was echter, behalve het genoemde naar aanleiding van het concilie van Orleans, ééne zaak waarop de kroon grooten invloed kon uitoefenen. Dat was de benoeming tot kerkelijke ambten. Uit de canones van het concilie blijkt dat, zonder de toestemming van den koning of den wil van den graaf, niemand in den geestelijken stand kon worden opgenomen. Daarmede was gezegd dat de nominatie voor lagere kerkelijke ambten voor een groot deel in zijne handen lag. Maar hiermede was hem tevens een indirecte invloed op de benoemingen tot hoogere ambten geschonken. Zelfs was dit het geval ten aanzien van die der bisschoppen. Volgens eene oude

¹⁾ In de verschillende uitgaven van de proces-verbalen der gallische concilies luidt de tekst verschillend; zie de *Conciliorum Galliae collectio* dl. bldz. 833 en uitgaven als die van Mansi, Sirmont, Maassen.

gewoonte, die ten tijde van Chlodwig nog gold, werden dezen door de kerken gekozen. Maar de koning doet soms wèl ter dege bij zulke keuzen zijne stem hooren. In het begin van zijne regeering stierf, tijdens zijn oponthoud te Verdun, de bisschop aldaar. Chlodwig vraagt een priester om de plaats van den overledene in te nemen. Deze kan daartoe echter niet besluiten en weigert. Hieruit blijkt èn dat de koning niet ongewoon was personen voor dit hooge ambt aan te wijzen èn dat de geestelijkheid ten slotte vrij stond tegenover den koning hetzij in de aanneming of in de afwijzing van het aangeboden ambt. Men kan dan ook, mede op grond van andere dergelijke voorbeelden, aannemen dat de vorst destijds in den regel een candidaat voorstelde, al had de kerk ongetwijfeld het recht om zonder den koning een bisschop te benoemen. Langzamerhand is echter uit deze gewoonte uit Chlodwig's dagen om een bisschop door den koning te laten nomineeren het zoogenaamde recht van benoeming door de vorsten voortgevloeid. De kerk maakte van haar recht in dezen minder gebruik dan de vorsten van dat andere om, op grond van Chlodwig's verdiensten hun toegewezen, menschen voor het episcopaat te nomineeren, hetgeen later in het zoogenaamde recht van benoeming overging. Ook het latere koninklijk recht van bekrachtiging schijnt zijn oorsprong aan Chlodwig's tijd te ontleenen. De groote verdiensten, die deze vorst voor de kerk had, beloonde deze laatste met hem eene macht over en in haar te verleen, die haar toen geen schade kon berokkenen van wege de voortreffelijke eenstemmigheid die tusschen vorst en kerk bestonden, maar die omgezet in een dusgenaamd recht haar bij latere tweespalt tusschen troon en altaar veel nadeel bezorgd heeft. Voor staat en kerk beide droeg de regeering van Chlodwig een ideaal karakter. Maar zij bergde voor de toekomst groote gevaren in haren schoot. Reeds onder Chilperic I, die in 561 over een deel van het rijk koning werd, terwijl zijne drie halfbroeders het overige verkregen, begon de kerk het juk van den staat te bezwaren. Naar eigen oordeel gaf deze ruwe en despotieke vorst voorschriften in zaken, die de leer der kerk betroffen, en naar willekeur vernietigde hij niet zelden testamentaire beschikkingen, die ten bate der kerk waren gedaan. Maar de geestelijkheid, hoe ontstemd zij daarover zich ook vaak betoonde, kon niet anders dan zich hierbij nederleggen. Koning Sigbert, een dier halfbroeders, verbood ieder een concilie bij te wonen, tenzij hij er in bewilligd had, dat men iemand opriep. Koning Charibert, ook een broeder van Chilperie, herstelde een bisschop, die door zijn kerkelijken chef was afgezet, omdat hij zijne waardigheid had aangenomen van Charibert's vader, Chlotarius I, zonder dien chef er in te erkennen, in zijn ambt, zond zijn opvolger in ballingschap en strafte verschillende bisschoppen, die dien opvolger op eene synode hadden aangewezen, met hooge geldboeten. Maar afgescheiden van deze op zichzelf staande feiten, leidde het gemis aan eene min of meer nauwkeurige begrenzing van de twee terrei-

nen, den staat en de kerk, tot toenemende overheersching van den ersten over de laatste.

Zoolang de germaansche vorsten ariaanschgezind waren, hadden zij de verschillende catholieke kerken in 't algemeen haar eigen weg laten gaan. Maar zoodra zij daarvan leden waren geworden, verlangden zij er invloed op uit te oefenen. En zij maakten hiervan een zeer ruim gebruik. Zij gingen de bisschoppen benoemen; riepen de synoden bijeen; maakten de uitvoering der aldaar genomen besluiten afhankelijk van hunne goedkeuring en lieten den bisschop van Rome zoo goed als geen invloed op hunne kerken toe. Op de groote kerkelijke vergaderingen waren zoowel staatsambtenaren als geestelijken tegenwoordig en werden zoowel geestelijke als wereldlijke aangelegenheden behandeld. Koningschap en episcopaat stonden met elkander in het nauwste verband. Als vertegenwoordigers van het groote, uitgebreide kerkelijk grondbezit, en als bezitters van de groote macht, die de kerk toen reeds uitoefende, werden de bisschoppen medeleden van den raad des konings en kregen zij rechten, waardoor de groote kerken later elementen van de feodale staatsinrichting en zij in Duitschland ten slotte landsheeren werden. Kerk en staat waren als het ware geheel in elkander geweven. De rechtspraak van wereldlijke en geestelijke rechters liep door elkaar. In de grafelijke rechtscolleges stelden bisschoppen met gewone rechtsgeleerden het recht vast. Onderlinge twisten tusschen geestelijken over vragen van burgerlijk recht kwamen eerst voor den bisschop, en daarna, indien deze geen bemiddeling tusschen de partijen kon bewerken, voor den wereldlijken rechter. Alleen in strafzaken konden de geestelijken nooit door dien rechter worden veroordeeld.

Maar al was door een en ander het uitwendig aanzien der kerk zeer toegenomen, toch was in hoofdzaak de kerk van den staat afhankelijk. Deze laatste had natuurlijkwijze aan zich de bevoegdheid gehouden om het huwelijksrecht, het erfrecht, de rechtszaken van armen, weduwen en weezen te regelen en de toepassing en de behandeling daarvan te leggen in de handen van staatsorganen. Maar hij had bovendien allerlei rechten tot zich getrokken, die aan de kerk toekwamen. De nationale kerken in het frankische, westgothische en angelsaksische rijk stonden dientengevolge onder de suprematie der dáár regeerende vorsten. En al deden de merovingers zulks niet op de soldaten-manier der byzantijnen, toch gebruikten ook zij de kerk tot bereiking hunner staatkundige doeleinden.

Maar de kerk zelf had daaraan zeker groote schuld. In de algemeene ontaarding, die van lieverlede het huis der merovingers kenmerkte, had zij ruimschoots haar deel. Het christendom was bij hoog en laag weinig meer dan een vernis, waarachter de oude zonden tierden. Vele bisschoppen maakten zich schuldig aan roofzucht, brasserie, wellust en simonie, die men in de hoogere kringen placht te vinden. Zij hielden bijzitten, togen met de groote heeren ter jacht en namen met dezen aan allerlei gemakkelikheden deel.

Hadden verschillende synoden in de zesde en het begin der zevende eeuw zich nog, al was het vruchteloos, verzet tegen het streven om, door allerlei slechte middelen, vooral van den vorst eene episcopale waardigheid te verkrijgen, in het midden de zevende eeuw beginnen de synoden zelfs gedurende bijna eene eeuw niet meer gehouden te worden en eindigt daarmede de strijd tegen de simonie. Van tucht onder de geestelijkheid is geen sprake. En als straks de geestelijkheid krachtig gaat deelnemen aan de oppositie van den adel tegen het verzwakkende merovingische huis, verwerdlijkt zij nog meer. Men mag zich er zelfs over verbazen dat de kerk in Gallië te midden dier algemeene ontaarding nog staande bleef.

Aan twee mannen is het ten slotte voornamelijk te danken geweest dat en de geestelijkheid op een hooger peil kwam te staan en de kerk een zelfstandiger plaats naast den staat ging innemen. Die mannen waren Bonifacius, de primaat van Germanië en België, en Pepijn de korte, de stichter van het karolingische vorstenhuis. Eerstgenoemde heeft zijn leven gewijd aan het tweevoudig streven, om de geestelijkheid zoowel materieel als formeel als het ware tot een afzonderlijken stand te maken; materieel door haar zedelijk hoog boven de massa te doen uitblinken en formeel door haar eene hiërarchische orde te helpen schenken, die in het primaat van Petrus haar hoogtepunt vindt. Pepijn heet aan Bonifacius bij dit streven de hand gereikt, niet alleen omdat hij de beteekenis van de verheffing van het peil der geestelijkheid voor het rijk gevoelde, maar ook omdat hij gaarne de gunst van den paus verwierf met het oog op de door hem begeerde koningskroon en Bonifacius hem hiertoe den weg kon banen. Paus Zacharias (741—752) zeer ingenomen met het werk van Bonifacius keurde dit in een brief zoowel aan Pepijn, toen majordomus, als aan de bisschoppen, ahten en edelen goed. Den priesters, die één der hoogste graden hadden, werd, op straffe van ontzetting uit hun ambt, het huwelijk verboden. Geen geestelijke mocht een wereldlijk ambt bekleeden of in den krijg dienen. De tucht over hen werd verscherpt, onderworpenheid aan de bisschoppen den pastoors ingescherpt en natuurlijk met instemming het besluit van de synode van Austrasië geaccentueerd, dat de frankische bisschoppen besloten en beleden hadden dat zij voor het catholieke geloof, de eenheid met en de gehoorzaamheid aan de kerk van Rome tot het einde toe zouden waken, door aan den heiligen Petrus en zijne opvolgers onderworpen te zijn; dat de metropolitanen het pallium van den heiligen stoel zouden vragen en in alle dingen de voorschriften van den heiligen Petrus op canonicke wijze zouden volgen.

Pepijn zou voor de in dezen door hem aan de kerk bewezen diensten niet onbeloond worden gelaten. De slimme majordomus liet door middel van den bisschop van Wurzburg Burchardus en den abt van St. Dionysius Fulradus aan den paus vragen of de godde-

lijke wet niet aan een dapper en strijdbaar volk toeliet om een angstvalligen en laffen vorst, die niet in staat is om iets te doen wat een vorst betaamt, te onttroonen, en een ander in zijne plaats te benoemen, wien zulk een ambt beter past en die aan het rijk reeds de grootste en uitnemendste diensten heeft bewezen. Met het antwoord dat het beter is een koning te kiezen, die macht heeft dan iemand koning te laten, die geen macht heeft, kon Pepijn tevreden zijn. In datzelfde jaar 751 zorgde hij dan ook, dat de laatste merovingische koning Childerik III in een klooster gezet en hij zelf te Soissons tot koning gekozen werd.

De belooning voor den paus bleef niet uit. Toen Aistulf, de koning van de longobarden, een jaar later, namelijk in 752, Ravenna innam, naar Rome optrok en Zacharias' opvolger paus Stephanus II zoozeer beangstte, dat deze naar Pepijn's hof toog om zijne hulp in te roepen, verklaarde deze zich terstond daartoe bereid. Voordat hij ten oorlog trok, zalfde de paus hem, zijne vrouw en zijne beide zonen Karelman en Karel den 28en Juli 754 in de kerk van den heiligen Dionysius te St. Denis, waarbij hem den titel van „allerchristelijken koning” en „patricius van Rome” werd verleend. Pepijn zou ook deze daad ruimschoots beloonen. Na Aistulf te hebben verslagen, legde Pepijn in 756 op het graf van Petrus de sleutels van Ravenna en verschillende andere steden, als geschenk aan den heiligen stoel neer.

De lijnen door Pepijn eenerzijds en door Bonifacius, paus Zacharias en paus Stephanus anderzijds getrokken, werden door Pepijn's beroemden zoon en opvolger Karel den groote met groote kracht doorgetrokken. In het bijzonder gold dit het vraagstuk van den rechtstoestand der geestelijkheid. Naar de besluiten van den rijksdag onder Karel werd de clerus aan het toezicht van den wereldlijken rechter onttrokken en het recht van den geestelijken rechter erkend. Alleen in geval de geestelijken eene zaak niet onderling konden beslissen, moesten zij hiermede bij den koning komen. Zelfs in kwesties tusschen geestelijken en leeken zou de bisschop uitspraak doen, wanneer eerstgenoemden de aangeklaagden waren. Maar ook wanneer het tegenovergestelde het geval en de leek de aangeklaagde was, mocht de wereldlijke rechter een geestelijke niet dagvaarden of veroordeelen, zonder den bisschop hiermede vooraf in kennis te hebben gesteld. Zóó scherp scheidde men zelfs geestelijk en wereldlijk gerecht, dat niet eens in kerkgebouwen of daarmede verbonden gebouwen een wereldlijke vierschaar mocht worden gespannen.

Ook de gemeenschappelijke beraadslaging op de rijksdagen van geestelijke en wereldlijke vorsten nam onder Karel den groote een einde. Hij scheidde de vergaderingen in twee afdeelingen: eene geestelijke en eene wereldlijke. Voor het eerst geschiedde dit in 811 op den rijksdag te Aken. Voortaan gebeurde het steeds.

Een zoodanig naast elkaar plaatsen van kerk en staat als twee

zelfstandige machten moest noodzakelijkerwijze leiden tot de suprematie van de kerk over den staat. Want eerstgenoemde brengt eene hoogere autoriteit mede dan de laatste, omdat zij als een goddelijk instituut wordt beschouwd, dat doeleinden nastreeft, die uitgaan boven al wat tijdelijk is. De normen, die zij aangeeft voor het leven, worden geput uit de goddelijke openbaring, en naar de wijze, waarop zij die vaststelt, de hoogste en de beste geacht. Zoo begint de kerk het model te leveren, waarnaar de staat moet worden ingericht en werkzaam moet zijn. Karel de groote heeft deze consequentie ten volle aanvaard en op zijn rijk door middel van de wetgeving het stempelmerk van het roomsch-catholieke christendom gedrukt. Het ideaal van den godsstaat van Augustinus zweefde hem hierbij voor den geest.

In overeenstemming daarmee werden de heidensche volkszedes en gewoonten in zijn rijk streng verboden. Wie zich niet liet doopen, werd gedood. Zelfs wachtte hem, die de kerkelijke vasten niet hield, de dood. Op strenge wijze werd de hand gehouden aan de viering van zon- en feestdagen. Alle onderdanen werden tot betaling van tienden aan de kerk verplicht. Dom- en kloosterscholen werden opgericht, de leerplicht werd ingevoerd, hoofdzakelijk met het doel de kinderen met de beginselen van het christelijk geloof in kennis te stellen. Het huwelijksrecht werd geheel en al met de canonieke bepalingen in overeenstemming gebracht. Het nemen van rente werd verboden. Zóó wilde het roomsche christendom — en de keizer boog daarvoor het hoofd. Hij erkende openlijk dat in geschillen van zuiver godsdienstigen aard aan den paus en de concilies de beslissing toekwam — en de staatsmacht zich daarnaar moest gedragen. Hij noemde zichzelf dan ook „adjutor in omnibus Apostolicae sedis”. De godsstaat, dien hij vestigen wilde, was hem door de kerk voorgeteekend.

Maar middelerwijl zorgde hij er voor dat de *vestiging* daarvan in zijne handen bleef. Reeds toen Leo III (795—816) paus werd, had hij tegenover hem zijn standpunt afgebakend met deze woorden: „Het is *onze* zaak de kerk van Christus overal op aarde tegen den stormloop der heidenen en de verwoesting der ongelooovigen naar buiten met de wapens te verdedigen, en van binnen door de belijdenis van het catholiek geloof te versterken. *Uwe* zaak daarentegen, heiligste vader, is het, ons, gelijk Mozes met opgeheven handen, in onzen strijd te steunen, opdat op uwe voorbede, door Gods genadigen bijstand, het christenvolk overal over de vijanden van Zijnen naam zegeviere en de naam van onzen Heer Jezus Christus alzoo over de gansche aarde worde verheerlijkt”. Terwijl hier aan den paus geen andere rol dan die van den vóórbiddenden hoogepriester wordt gelaten, reserveert de vorst voor zichzelf die van versterking der kerk naar binnen en naar buiten. Van beide heeft hij dan ook een ruim gebruik gemaakt.

Wat de versterking der kerk naar binnen aangaat, scheen hij

letterlijk een kerkvorst te zijn. Hij richtte bisdommen op en voorzag in de vacatures. Het rechtsgebied van den metropolitaan werd door hem bepaald. Hij zond zijne gemachtigden om bisdommen en kloosters te inspecteeren. De laatste concilies, onder zijne regeering gehouden, onderwierpen hunne canones zelfs aan zijne goedkeuring. De kerkelijke wetgeving vormde een deel van het staatsrecht. Zelfs bezorgde Karel eene verbeterde editie van de Vulgata en verbeterde hij het Brevier en de Missale.

Paus Adriaan I (772—795) had hem bovendien, alsmede zijnen opvolgers, het recht verleend om pausen te benoemen, ook mede uit dankbaarheid aan Karel, omdat hij de schenking van Pepijn bevestigd en zelfs met verschillende steden uitgebreid had. Het moet echter gezegd worden dat de keizers van dat recht een bescheiden gebruik gemaakt hebben door het invoeren van de gewoonte om die benoeming alleen in de tegenwoordigheid hunner gezanten te doen geschieden en aan zich het recht van bekrachtiging te houden. Maar in elk geval bewijst het enkele feit dat hun dat recht werd verleend de toenmalige machtige positie der karolingers over en in de kerk.

Trouwens — al had het pausdom door zijn verbintenis met den keizer aan algemeene beteekenis gewonnen, deze laatste zorgde er wèl voor, dat geen enkele staatkundige macht den paus werd toegerekend en hij eenvoudig onderdaan bleef. Hij alleen had en hield het oppertoezicht in geloofszaken en in die welke de kerkorde betroffen. De keizer regeerde zijne kerken in geval van nood, ook zonder, ja soms tegen den wil van den heiligen stoel. Maar juist zijn krachtige en constante regeering en zijn goede zorgen voor de kerken in zijn machtig rijk riepen de eenheid van de middeleeuwsche christenheid en de kerk in het leven, die in de verbintenis tusschen keizer en paus den volke zichtbaar voor oogen werd gesteld. En aan zulk eene universeele kerk had een rijk, dat zich over het grootste gedeelte van het christelijk Europa uitbreidde, dringend behoefte. In zooverre was het voor de karolingers een buitengewoon voorrecht, dat bij de germaansche kerken dier dagen de bisschop van Rome als de eerste bisschop der christenheid, als opvolger der apostelen gold. Een verbond met hem kon niet anders dan de eenheid der kerk in het groote rijk in de hand werken en het gezag van den keizer over de kerk sterken.

Het kon dan ook soms schijnen alsof in den persoon van Karel den groote de hoogere eenheid van staat en kerk tot stand was gekomen. De vorst van het rijk was als het ware ook de vorst der kerk. Op hem, als wereldlijk gezaghebber, rustte de taak de aardsche dingen zóó te besturen dat zijn staat een Godsstaat gelijk werd. De twee zelfstandige machten, kerk en staat, vloeiden in hem als opperbestuurder samen. Een beeld daarvan geven de concilies uit dien tijd, uit geestelijken en leeken samengesteld, waarin de belangrijkste capitularia èn voor het burgerlijk èn voor het kerke-

lijk recht werden vastgesteld. Toch mag hierbij niet uit het oog worden verloren, dat Karel èn door onvoorwaardelijk het gezag van den paus en de bisschoppen in geestelijke zaken te erkennen èn door de geestelijkheid een zeer zelfstandige positie in den staat te verzekeren, ja aan de geestelijkheid eene bepaalde macht naast de staatkundige autoriteiten te schenken, den weg heeft gebaad voor de latere macht der kerk, eerst *naast*, daarna *over* den staat. Feitelijk was zelfs in zijne dagen de staat reeds middel en de kerk doel geworden, en daarmede de suprematie van de laatste over den eerste begonnen. Het door de kerk geteekende ideaal trachtte hij, al bezigde hij daarvoor zijne middelen, als vorst te verwezenlijken. In zooverre was hij haar dienaar. In zijne kroning in den kerstnacht van 800 door paus Leo III te Rome tot roomsch-keizer komt dit treffend uit. Het priesterlijk karakter, dat de vorst daardoor verkrijgt, stempelt hem tot een dienstknecht der kerk en tevens tot wereldmonarch. Want de kerk heeft eene universeele roeping en den keizer, als haar hoogsten dienaar, komt derhalve de universeele macht toe. Het was dan ook een zeer slimme daad, dat de paus Karel geheel onverwacht de kroon, na de zalving in de Pieterskerk, op het hoofd zette, onder het gejubel der schare : „Leven en heil den door God gekroonden Augustus Karel, den grooten en vreedzamen keizer der Romeinen !” Want in het feit dat de paus hem uit vrije beweging roomsch keizer *maakte*, ligt de verwachting besloten dat de keizer hem, dat is de kerk, dienen zou. Met de kroning der grieksche keizers door de patriarchen hunner hoofdstad stond de zaak anders. Deze was bijzaak, omdat zij plaats had, *nadat* zij door senaat of leger waren gekozen. Maar Karel had haar alleen en uitsluitend aan de pauselijke daad te danken. Er schuilt dan ook veel waarschijnlijkheid in het verhaal dat Karel later weinig ingenomen met de kroning bleek te zijn en dat, zoo hij had vermoed wat in de kerk zou geschieden, hij deze toen niet zou zijn binnentreden.

Hier was in elk geval een antecedent geschapen, dat de kerk een reliëf gaf boven den staat.

Ook in een ander opzicht hebben Pepijn de korte en Karel de groote medegewerkt tot verheffing van den kerkvorst boven de wereldlijke macht. Zooals wij reeds gezien hebben, had Leo I door zijn optreden tegenover Attila de wereldlijke macht in de schaduw gesteld. Gregorius de groote had het nog verder gebracht en niet alleen de afhankelijkheid van den heiligen stoel van den keizer te niet gedaan, maar ook, toen de longobarden geheel Italië bedreigden, door eigen politiek den vrede tot stand gebracht. Hun invloed op staatkundig gebied was hierdoor zeer gestegen. Niet minder had keizer Iustinianus in zijn tijd dezen voorbereid door hen te benoemen tot leden der controleerende commissie van het bestuur der stad Rome ; door hun het recht van toezicht te geven op den praeses provinciae en mede-zeggenschap te geven in de keuze van dezen hoogen functionaris ; en door hen, met den senaat, tot bewa-

kers van munt, maat en gewicht aan te stellen. Maar Pepijn de korte en Karel de groote gingen veel verder, Al wat wij tot dusverre hebben genoemd, namelijk hun groot grondbezit, hunne sociale bemoeienis, hun krachtig optreden in moeilijke staatkundige omstandigheden, en zekere politieke rechten, door enkele keizers hun verleend, had hen nog niet tot vorsten in den echten zin van het woord gemaakt.

Dit zou eerst geschieden door de schenkingen van Pepijn en Karel; daardoor werden de kiemen van den kerkelijken staat gelegd. Eerstgenoemde, die met toestemming van paus Zacharias zich in plaats van den merovinger Childerik III als koning had doen uitroepen, vergold later den hem bewezen dienst, door den door den longobardischen koning Astulf in het nauw gebrachten paus Stephanus II zijn hulp te beloven. Deze laatste zalft daarop Pepijn en de zijnen, gelijk wij zagen, en benoemt hen tot romeinsche patriciërs, dat wil zeggen, hij bekleedt hen met het stadhouderschap van Rome, hetwelk sinds eenigen tijd van den paus afhankelijk was. Omgekeerd zegt Pepijn den paus het bezit toe van eenig grondgebied, wanneer hij in den strijd overwinnaar blijft. Hoever dit zich uitstreckte, weten wij niet, daar de oorkonde, die Pepijn opstelde, verloren is. Bovendien is niet uit te maken in hoever datgene wat er van voorkomt in „het leven van Hadrianus” betrekking heeft op ideëele aanspraken van bezit of op wezenlijk eigendom. Ook de oorkonden van Karel den Groote van 774 en 871, daarop betrekking hebbende, zijn verloren. Zeer bestreden wordt de meening in „het leven van Hadrianus” geuit, als zou Karel in 774 de schenking van zijn vader hebben vernieuwd. Het dichtst bij de waarheid zullen wij wel zijn, wanneer wij aannemen dat Pepijn de door hem veroverde landschappen Emilia, Flaminia en Pentapolis, het kustland van de uitmonding van de Po tot Ancona, aan den paus schonk. Wat de plaatsen van het exarchaat van Ravenna betreft, verleende Karel de groote hem wèl de heerschappij daarover, doch behield hij voor zichzelf de opperheerschappij. Daarbij schonk hij hem verschillende steden in Toscane en enkele andere nieuwe patrimonien met de inkomsten daarvan. De stad Rome behoorde aan den paus, maar deze legde zelf in de handen van Karel als patricius de militaire en rechterlijke macht over deze plaats.

Van het oogenblik dat Karel de groote zich de ijzeren keizerskroon op het hoofd zette en den paus bedoelde bezittingen schonk, waarover deze heerschappij kon voeren, was de band met het oost-romeinsche rijk en zijn keizer verbroken. De paus liet het romeinsche volk trouw zweren aan den nieuwen keizer en deze zegde zijn steun aan de kerk toe, terwijl hij ook het wereldlijk goed van den paus onder zijne bescherming plaatste. De kerkelijke oorkonden worden van dit oogenblik af gedateerd naar de regeeringsjaren van de nieuwe keizers; de romeinsche munten vertoonen van nu aan hun beeld. De keuze van den paus, die

gedaan wordt door kerkelijke en wereldlijke grootwaardigheidsbekleeders, behoeft hunne goedkeuring. Overigens staan beide machten, de keizerlijke en pauselijke, zelfstandig naast elkander, elkander steunende, terwijl de grenzen van beider bevoegdheid niet nauwkeurig zijn bepaald. Er bestaat eene zekere overeenstemming; de kerk gebruikt den staat en vleit den vorst, en de staat ziet op zijn beurt in de kerk een uitnemend werktuig voor zijne doeleinden.

Maar sinds het midden der negende eeuw verandert deze verhouding. Steeds rijst het aanzien van den paus en dat zijner wereldlijke heerschappij. Lodewijk de vrome en Lotharius verklaren dat zij slechts keizer zijn, die door hem met heilige olie zijn gezalfd. Karel de kale zegt bereid te zijn, zich aan hem te onderwerpen, omdat hij de troon van God is, waarop de Almachtige rust en hij alzoo gerechtigheid werkt. De kerk werkt krachtig in die richting mede en gaat zich zelfs tot staving van haar recht bedienen van valsche oorkonden. De befaamde oorkonde van keizer Constantijn den groote verschijnt, bestemd om de nog jeugdige wereldlijke heerschappij van den paus het gezag der hooge oudheid te geven en het pausdom te ontslaan van elke bijzondere verplichting jegens het frankische koningshuis. Volgens haar zou Constantijn deemoedig de teekenen zijner waardigheid aan de voeten van paus Sylvester hebben nedergelegd en den teugel van het paard, waarop de paus reed, hebben vastgehouden, ten teken van zijn eerbied voor Christus' stedehouder op aarde. Doch dit niet alleen. Hij zou hem bovendien het geheele westelijk gedeelte van zijn rijk hebben geschonken en zijn zetel naar Byzantium hebben verplaatst, omdat het niet behoorlijk was, dat op de plaats, waar, naar 's Heeren wil, het hoofd der christenheid resideerde, een wereldlijk vorst regeerde.

Maar nog veel meer gewicht zoowel voor de verheffing van den roomschen stoel tot hoofd en moeder der kerk, door wier gezag alle kerken moeten worden geregeerd, als voor de losmaking van de kerk, wegens haar goddelijk karakter, van staat en wereld, welke laatste onder hare heerschappij moeten komen te staan, zijn de in het midden der negende eeuw verschenen pseudo-isidorische decretalen. Aan eene verzameling van canons van concilies en pauselijke brieven had men tal van ondergeschoven of vervalschte stukken toegevoegd, waarvan sommige vroeger reeds in omloop waren en anderen kort te voren waren opgesteld. Acht en veertig apostolische canons, die men reeds te voren als apocrief had gebrandmerkt, werden hier vereenigd met meer dan zestig decretalen van de oudste bisschoppen en met de bovengenoemde schenkingsoorkonde van Constantijn. Daarmede moest zoowel de heerschappij van de kerk over den staat als het primaat van den paus worden gemotiveerd; daarmede moest worden aangetoond, dat de kerk niet volgens de wereldlijke doeleinden van den staat, maar de staat volgens de goddelijke doeleinden van de kerk moet worden bestuurd. Zoo wilde Christus het, die immers had bevolen dat alle vorsten der aarde, ja alle menschen

den bisschop zouden gehoorzaam zijn en voor hem het hoofd zouden buigen. Dientengevolge waren de priesters aangewezen als de eigenlijke bestuurders der wereld; berustte de volheid van het priesterschap bij den paus en was deze de opperbestuurder der wereld. Wij vinden er uitspraken in als deze van Clemens I: „Petrus beval allen vorsten der aarde en allen menschen den priesters te gehoorzamen en zich voor hen te buigen; zij die dit weigeren, zijn vervloekt en moeten in den ban gedaan en uit de kerk verwijderd worden,” of als die van Gregorius den groote: „Als een geestelijk of wereldlijk vorst de voorschriften dezer decreten overtreedt, moet hij uit zijn ambt worden ontzet.” Dit was geheel in den geest van bisschop Gelasius die in 493 aan keizer Anastasius schreef, dat er twee machten zijn, die de wereld regeeren: de heilige autoriteit der bisschoppen en de koninklijke macht, waarvan de eerste staat vóór en boven de laatste. Paus Nicolaas I bracht dit beginsel aanvankelijk met succes in toepassing. Hij had van Karel den groote geleerd hoe de rector ecclesiae zijn ambt heeft waar te nemen. Na zijn dood in 867 kon dan ook van hem getuigd worden: „Hij gaf zijne geboden aan koningen en vorsten, en beheerschte hen door zijn autoriteit, alsof hij de wereldbeheerscher was.” Hij had de machthebbers van zijn tijd duidelijk doen gevoelen dat de eenheidsgedachte van kerk en staat niet belichaamd was in den keizer, maar in den paus.

Slechts een enkele afwijkende stem liet zich in die dagen onder de geestelijkheid hooren. Wij denken hier aan die van den machtigen aartsbisschop Hinkmar van Reims (806—882). In een bitteren strijd van dezen met zijn neef, die ook Hinkmar heette en door zijn toedoen bisschop van Laon was geworden, maar later zoowel met zijn oom als met den koning op zeer gespannen voet geraakte, wat leidde tot zijn afzetting en gevangenneming, beriep zich de neef voortdurend met geestdrift op de pseudo-isidorische decretalen, terwijl de oom met zekere minachting van de „decreta sedis romanae pontificum commenta” als „figmenta compilata” sprak. Ook heeft de aartsbisschop in zijn geschrift: „De potestate regia et pontificia” gepoogd de grenzen van de wereldlijke en geestelijke macht vast te stellen, door ontwikkeling van de stelling: „Christus wil dat de christelijke vorsten de pausen noodig hebben voor hun zielenheil en dat de pausen zich bedienen van de vorsten ter verzorging hunner wereldlijke zaken.”

Maar zulk een stem werd slechts zeer sporadisch gehoord. De fransche geestelijkheid mocht zich hier en daar verzetten tegen het streven, dat de pseudo-isidorische decretalen duidelijk aan den dag legden. Dit baatte weinig of niets. De macht van het stamhuis van Karel den groote was zichtbaar aan het dalen. De staatkunde van den paus en de geestelijkheid leidde er toe, dat de germaansche en romaansche elementen, die tot heden in het frankische rijk vereenigd waren, uit elkander gingen. Die verzwakking der overspannen monarchie werkte Rome's oppermacht in de hand. Het

pausdom, welks grondslagen door merovingers en karolingers waren gelegd, gaat zijn tijd van glorie tegemoet, na in den geweldigen strijd met het duitsche keizerschap de schitterendste overwinning te hebben behaald.

De pseudo-isidorische decretalen worden de basis van het kerkrecht.

HOOFDSTUK VI.

Overwinning van het pausdom over het Roomsch-Duitsche Keizerdom.

Met den dood van Karel den groote en de toenemende verzwakking van zijn vorstenhuis hadden zoowel de eenheid van den staat als die der kerk groote schade geleden. De duitsche stammen gevoelden zich versterkt en krachtige figuren waren er op uit, om elk in hun stam, het stamverband nauwer toe te halen. Zij die zich in dit opzicht het meest verdienstelijk maakten, verwierven het gemakkelijkst de hertogelijke waardigheid. De bepaalde stam aanvaardde dien nieuwen heer als eene vanzelfheid. Decentralisatie trad steeds meer in de plaats van de door Karel den groote in het leven geroepen centralisatie. Zoo ging het in Saksen, Beieren, Zwaben en Frankenland. En de zwakke latere karolingische vorsten zagen niet dat die ontwikkeling eerlang zou botsen met hun macht. Koenraad I, die na het uitsterven van het karolingische huis den troon beklom, heeft dit maar al te zeer ondervonden. Zijn pogen om de keizerlijke waardigheid te handhaven tegenover de macht der hertogen faalde. Deze laatsten hielden stand — en werden sterker dan te voren.

Voor de kerk werkte dit eerst zeer ongunstig. De eenheid van het rijk was een groot voordeel geweest voor de eenheid en de macht van de kerk, gelijk de regeering van Karel den groote had bewezen. Bovendien was het kerkelijk goed veiliger onder een stevige, centrale dan onder eene gedecentraliseerde hertogelijke heerschappij, omdat de hertogen, ter versterking hunner positie, gedurig allerlei onroerend goed van de kerk als leengoed uitgaven, om alzoo het aantal hunner vasallen te vermeerderen. Wij zien dan ook reeds spoedig na Karel's dood de universeele kerk uiteenvallen in een aantal nationale en territoriale kerken, die elk haar eigen weg gaan en den invloed van het pausdom voortdurend verzwakken. En het is begrijpelijk dat de bisschoppen op de algemeene synode van 20 September 916 zich allen vóór het koningschap tegen het hertogdom verklaren. Ja, de vijanden van den koning zijn voor hen de vijanden Gods. Echter baatte dit hun voor het oogenblik niets. Onder Hendrik van Saksen, Koenraad's opvolger, moesten de bisschoppen zich de hertogelijke suprematie laten welgevallen. Gelijk vroeger door de koningen, zoo werden de bisschoppen nu door de